

William Van Belle & Hans Smessaert

K.U. Leuven

Contact: William.VanBelle@arts.kuleuven.be

Hans.Smessaert@arts.kuleuven.be

Taalbeschouwing als leren redeneren met de kennis van je moedertaal

In deze presentatie willen we de methode van grammaticaonderwijs toelichten die we al verschillende jaren gebruiken in de colleges Nederlandse taalkunde in de 1^e bachelor Taal- en Letterkunde en Logopedische en Audiologische Wetenschappen aan de K.U. Leuven. Onze hoofddoelstelling daarbij is dat studenten leren om op basis van enkele parameters en algemene beginselen een beredeneerde analyse op te stellen van complexe woorden en zinnen. Bij die analyse dienen ze ook systematisch gebruik te maken van hun kennis van het Nederlands als moedertaal. In wat volgt, illustreren we die aanpak voor de syntaxis.

Voor de zinsanalyse gebruiken we drie (voor de hand liggende) parameters: de combinatie-, substitutie- en plaatsingsmogelijkheden van taalelementen.

De combinatoriemogelijkheden van taalelementen in een zin zijn in sterke mate afhankelijk van de *valentie* van het werkwoord: een werkwoord specificceert één of meer open plaatsen die door constituenten van een bepaald type opgevuld moeten (of kunnen) worden om een welgevormde Nederlandse zin te verkrijgen. Die valentie kunnen we gemakkelijk oproepen met onbepaalde voornaamwoorden. Vergelijk: *iemand wandelt, iemand geeft (aan) iemand iets, iemand is bang voor iemand/iets*. Valentiebepaalde zinsdelen worden in de grammatica traditioneel benoemd als voorwerp en onderwerp. Niet-valentiebepaalde zinsdelen zijn dan bijwoordelijke bepalingen.

De parameter ‘substitutie’ betreft de vraag in welke mate constituenten in een zin substitueerbaar zijn door andere, en meer bepaald door een paradigma van voornaamwoorden of bijwoorden. Taalelementen die met het werkwoord een min of meer vaste verbinding vormen en bijgevolg deel uitmaken van de door het werkwoord uitgedrukte handeling, vertonen sterke beperkingen op het vlak van substitueerbaarheid. Hetzelfde geldt voor taalelementen die helemaal geen band hebben met de beschreven handeling zoals modale bepalingen (*waarschijnlijk, helaas*).

	alle leerlingen	hebben	gisteren	in de klas	van de directeur	een uitbrander	gekregen
persoonlijk/ aanwijzend	zij/die		dan/toen	daar	van hem	??dat	
vragend	wie		wanneer	waar	van wie	??wat	
onbepaald	iemand		ooit	ergens	van iemand	??iets	

Wat de parameter ‘plaatsingsmogelijkheden’ betreft, dienen we rekening te houden met twee algemene principes van de woordvolgorde in het Nederlands: ‘de volgorde modificeerder-hoofd’ en ‘het inherentieprincipe’. Een niet-nevenschikkende woordgroep kan men zien als bestaande uit een hoofd en zijn modificeerder. De modificeerder kan meestal vervangen worden door een vragende constituent, het hoofd niet (*intelligente meisjes; wat voor meisjes? Intelligente*). In het Nederlands is de volgorde ‘modificeerder vóór hoofd’ vrij algemeen. Ze komt voor in samenstellingen (*tandenborstel*), in constituenten (*mooie, rode rozen*), infinitiefconstructies (*boeken lezen*) en we vinden ze ook terug in de zogenaamde tangconstructie (*ze hebben gisteren enkele cd’s gekocht*) met het vervoegde werkwoord op de zogenaamde 1^e pool en de andere werkwoordsvormen op de 2^e pool. Modificeerders in de vorm van een voorzetselconstituent hebben echter vrijere plaatsingsmogelijkheden. In de regel kunnen ze ook na hun hoofd voorkomen (*met een sleutel de deur openen; de deur openen met een sleutel*). Als een hoofd tegelijk verschillende modificeerders heeft, wordt hun onderlinge volgorde vaak geregeld door het inherentieprincipe: de modificeerders die qua betekenis het nauwst met het hoofd verbonden zijn, staan er het dichtst bij. Taalelementen die met het werkwoord een hechte verbinding vormen zoals bijvoorbeeld in een werkwoordelijke uitdrukking, staan het dichtst bij de plaats van het zinswerkwoord (de 2^e zinspool in een tangconstructie). In de ANS worden ze ook inherente elementen genoemd. Het inherentieprincipe en de volgorde modificeerder-hoofd verklaren voor een aanzienlijk deel de volgorde van de zinsdelen in de Nederlandse zin. Daarnaast speelt het pragmatische links-rechts-principe een rol in de verdeling van de aangeboden informatie over de zin (van bekend naar nieuw).

We illustreren onze methode hier kort met de analyse van een kop uit *De Standaard* van 3 juni 2008: “Kongo speelt België in de hoek”.

We merken vooreerst op dat *spelen* hier niet in één van zijn gangbare valenties gebruikt is: spelen gebruiken we gewoonlijk eenplaatsig (*iemand speelt*) of tweepplaatsig met een voorzetselvoorwerp (*iemand speelt met/tegen iemand; iemand speelt om iets*), maar niet met een lijdend voorwerp (en dus transitief) zoals hier blijkbaar het geval is. De valentiemogelijkheden van een werkwoord als *spelen* kunnen de studenten grotendeels halen uit hun kennis van het Nederlands. Het komt natuurlijk ook voor dat het nuttig is om een woordenboek te consulteren.

Over de voorzetselconstituent *in de hoek* zijn verschillende observaties te maken:

1. Wat de valentie van *spelen* betreft, kunnen we opmerken dat weglating van *in de hoek* een niet-welgevormde zin oplevert: **Congo speelt België*. De voorzetselconstituent is dus blijkbaar een noodzakelijk onderdeel van de zin en zorgt er bovendien voor dat de valentie van *spelen* verandert in een transitief werkwoord.

2. Voorzetselconstituenten hebben vrijere plaatsingsmogelijkheden dan andere constituenten: ze kunnen niet alleen in het middenstuk van de zin voorkomen, maar ook op de laatste zinsplaats (i.e. na de tweede zinspool). Zoals de zin er staat, kunnen we echter niet uitmaken of *in de hoek* in het middenstuk staat of op de laatste zinsplaats. Daarom zetten we het werkwoord in een voltooide tijd zodat er een duidelijke tweede zinspool aanwezig is. Het blijkt nu dat *in de hoek* niet op de laatste zinsplaats kan staan, maar alleen vlak voor de tweede zinspool, dus op de plaats van de inherente elementen. Vergelijk:

- a. Congo heeft België in de hoek gespeeld.
- b. *Congo heeft in de hoek België gespeeld.
- c. *Congo heeft België gespeeld in de hoek.

3. Plaats- en richtingsaanduidingen kunnen in een zin optioneel of noodzakelijk zijn. In het laatste geval spreken we beter over plaats- en richtingsvoorwerpen. Vergelijk het verschil tussen *Hij las een boek (in de tuin)* en *Zij zette de vaas in de hoek*. Plaats- en richtingsvoorwerpen hebben in het Nederlands als kenmerk dat ze in de regel niet op de laatste zinsplaats voorkomen, maar vlak voor de tweede zinspool bij de inherente elementen. Vergelijk:

- a. Hij heeft (in de tuin) een boek gelezen (in de tuin).
- b. Zij heeft de vaas in de hoek gezet.
- c. *Zij heeft de vaas gezet in de hoek.

Dergelijke plaats- en richtingsvoorwerpen zijn substitueerbaar door een paradigma van bijwoorden en/of voornaamwoordelijke bijwoorden: *Zij heeft de vaas daar/ergens gezet*. Die substitutiemogelijkheden wijzen erop dat die voorwerpen op verschillende manieren lexicaal ingevuld kunnen worden. De voorzetselconstituent *in de hoek* in *Congo speelt België in de hoek* heeft die substitutiemogelijkheden duidelijk niet: **Congo speelt België daar/daarin*.

Dat wijst erop dat *in de hoek* en *spelen* hier een hechtere verbinding vormen dan gewoonlijk het geval is bij de combinatie van een werkwoord met een plaats- of richtingsvoorwerp.

De interactie tussen de drie parameters leidt tot een minder strakke benadering van syntactische categorieën zoals voorwerp en bepaling. Naast duidelijke, prototypische

gevallen treffen we immers vaak taalconstructies aan die zich meer op de grens of de overgang tussen twee categorieën bevinden. De algemene doelstelling van onze benadering is niet dat de student zou leren om een vooraf gedefinieerd begrippenapparaat mechanisch toe te passen, maar dat hij/zij zou leren om op basis van eigen kennis en observaties tot een genuanceerde en beredeneerde analyse te komen.

Ronde 5

Bart Vandenbergh
Koninklijk Atheneum, Morsel
Contact: bart.vandenbergh10@telenet.be

Geïntegreerd werken met ‘informatieve’ tv-programma’s

1. Inleiding

De manier waarop informatie op tv gepresenteerd wordt, verschaft de leerkracht Nederlands bijzonder boeiend lesmateriaal. Daarbij kunnen taalbeschouwing en de verschillende vaardigheden op een geïntegreerde manier aan bod komen. Eerst gaan we in op infotainment. Vervolgens staan we stil bij realiteitstelevisie.

2. Te lichte straf voor doodrijder

Op de Vlaamse commerciële zender vtm loopt al jaren het informatieve programma ‘Telefacts’. Volgens mijn aso-leerlingen is vtm zelfs daar uit op sensatie, maar als je vraagt waarom, hebben ze het uitsluitend over de keuze van de onderwerpen en de headlines. Vandaar ook deze les. Deze vormt trouwens een onderdeel van een reeks – verspreid over het hele schooljaar – waarin aandacht wordt besteed aan argumenteren en (taal)manipulatie.

Een reportage die ik in het vijfde jaar van het secundair onderwijs gebruik, gaat over een jongeman die ’s nachts vlakbij een discotheek twee jonge vrouwen heeft doodgedreden. Zijn straf in beroep: 6 maanden cel en een rijverbod van 2 jaar. Hoe ga ik hiermee te werk? De leerlingen krijgen enkele vragen die het pure tekstbegrip testen, maar de belangrijkste vraag voor mij is: waaraan kun je merken dat het in ‘Telefacts’ niet enkel gaat om informatie? In essentie aan de volgende zaken: